

GRANSKNINGAR

En alternativ tolkning av Upplandslagens stadganden om förvaltnings- och skattestrukturer i Uppland och Bottniska vikens kustregioner?

Gunilla Tegengren, *Sverige och Nordlanden. Förvaltning och nordlig expansion 1250–1550*, Kungl. Skytteanska Samfundets handlingar – Acta Regiæ Societatis Scytteanæ 72, 354 s., Umeå 2015.

ISIN AVHANDLING undersöker Gunilla Tegengren samhällsomvandlingen i det svenska riket under 1200- och 1300-talen med särskild hänsyn till utvecklingen i Uppland och Norrland inklusive ”Norra Botten”, regionen kring Bottniska viken vilken även omfattar Österbotten i dagens Finland. Framställningen sträcker sig för de nordliga områdenas vidkommande, vilka omfattade de nuvarande svenska landskapen Hälsingland, Medelpad och Ångermanland samt Västerbotten och Norrbotten jämte det finska historiska landskapet Österbotten, ända fram till mitten av 1500-talet.

Undersökningen styrs av den övergripande, i Sverige numera knäsatta hypotesen att det svenska rikets utveckling till en territoriell stat under folkungatiden återspeglar den europeiska samhällsutvecklingen och att denna hypotes kan belysas ur ett förvaltningsperspektiv. Författaren hävdar att Upplandslagen innehöll en helt ny typ av lagstiftning med europeiska förebilder. Enligt Tegengren blev denna av kungen fastställda lag avgörande för övergången i Sverige till det slag av statsrättslig utveckling som andra europeiska stater genomgick under 1200-talet. Upplandslagens syfte var därmed inte att upprätthålla kontinuitet i samhällsordningen utan målet var att införa ett helt nytt samhällssystem, den legala territoriella monarkin. Tegengren avvisar uppfattningarna om att landskapslagarna skulle beskriva det svenska samhällets rötter i det germanska samhället och om lagstiftningen som ett vittnesbörd för kontinuiteten med det förflutna. I konsekvens med denna ståndpunkt utdömer författaren i stort sett all tidigare forskning som behandlat samhällsutvecklingen i det svenska riket utgående från landskapslagarna. Med undantag av några forskare från de allra senaste årtiondena såsom Thomas Lindkvist, får företrädarna

för denna äldre forskning tillhörande ”den historiska skolan” sålunda sina forskningsresultat underkända. Av tidigare forskning accepteras emellertid till vissa delar Stefan Söderlinds och Elsa Sjöholms uppfattningar.

Tegengren baserar sin undersökning på Max Webers statsbildningsteori. Framställningen styrs av Webers kategorisering av staterna i idealtyper, där det traditionella kungadömet baseras på traditionella rättsliga stadganden, såsom landskapslagar i Norden, men där kungen inte har någon formell rätt att stifta lagar. Ett legalt statsskick uppstår när kungens auktoritet inte längre är personlig utan knyts till hans regentfunktion och hans rättigheter och skyldigheter bestäms av rättsordningen. Det nya statsskicket karakteriseras av att lagarna stiftas av konungen.

Vidare postulerar Tegengren att den svenska kyrkoprovinsen under 1200-talet inordnades i den reformerade universalkyrkan samt att Sverige som romersk kyrkoprovins var en del av påvedömet och som sådan i rättsligt hänseende underordnad påven både kyrkligt och världsligt. De olika faserna i denna utveckling under senare hälften av 1200-talet studeras utgående från de förändringar som ägde rum i lagstiftningens karaktär fram till Upplandslagen och Hälsingelagen. Samhällsutvecklingen i Sverige, så som den gestaltade sig i lagstiftningen, behandlas framför allt utgående från Robert Bartletts tolkningar av den kanoniska rättens genomgripande inverkan på den kontinentaleuropeiska samhällsutvecklingen.

Den utdragna process som enligt Tegengren på ett genomgripande sätt förvandlade den svenska staten från ett traditionellt kungadöme till en statsbildning som uppfyllde Webers kriterier för ett territoriellt kungadöme inleddes med kardinal Vilhelm av Sabinas vistelse i Sverige 1247–1248 och mötet i Skänninge 1248. Vid Skänningemötet ska det svenska kungadömet och den svenska kyrkoprovinsen ha blivit anslutna till den romersk-katolska universalkyrkan, som reformerats vid det fjärde Laterankonciliet 1215. Vid Skänningemötet ansågs enligt författaren en allmänt gällande fridslagstiftning nödvändig för upprätthållandet av fredliga kontakter med omvärlden och för att Sverige skulle komma i åtnjutande av ett anseende som ett kristet rike. Författaren anser att det av utrikespolitiska skäl var i svenskt intresse att vid förhandlingar med makthavarna i England och Tyskland kunna åberopa en fridslagstiftning som i stort var överensstämmande med den tyska och engelska. Detta ses som bakgrund till Birger jarls aktivitet i fråga om fridslagstiftningen.

Skänninge möte resulterade i ett antal reformer i den kyrkliga organisationen. Bland annat förvandlades domkapitlet till sekulära domkapitel. Även inom den lägre kyrkoorganisationen ägde enligt Tegengren radikala förändringar rum. De territoriella kyrkliga instanserna mellan stiftsledning och församlingar i Uppland, vilka förestods av prostar, kallar Tegengren något förvirrande ”pastorat”, eftersom denna term kommit att få bety-

delsen ”en kyrkoherdes ämbetsområde”. Tegengren antar hypotetiskt att sådana ”folklandspastorat” omfattande ett folkland skapades efter 1236. Efter mötet i Skänninge ska en sockenindelning ha introducerats i Uppland. Dessa kyrkliga distrikt erhöll benämningen ”hundare”, men kallas av författaren även ”tolftsocken”. De antas ha haft en normerad storlek om 120 hushåll som var grupperade i tio tolfter. Förebilden till dessa äldre hundaren som var både kyrkliga, sekulära, och judiciella enheter ska ha hämtats från England där det fanns en motsvarande organisation, det anglosachsiska *hundred* uppdelat på tio *tithings* om cirka tio till tolv invånare. Samtidigt som Tegengren framhåller att dessa gamla hundaren/tolftsocknar var territoriella distrikt, framställer hon dem också som personellt indelade.

Den process som inleddes på mötet i Skänninge fick enligt Tegengren sin fullbordan i Upplandslagen. När denna lag fastställdes av den omyndige konungen ägde den slutgiltiga övergången till ett legalt rättssystem med territoriell giltighet rum i enlighet med Webers definition av den territoriella staten. Upplandslagen kom att ha avgörande betydelse för Sveriges etablering som en stat bland andra europeiska stater. Den kom även att bli av avgörande betydelse för rikets expansion genom att annekteringen av områden i rikets periferi kunde genomföras med stöd av Upplandslagen, eftersom den svenska kungen genom lagen nått den suveräna ställning som påvestolen krävde.

Utgående från stadganden i Upplandslagen konstruerar Tegengren en både världslig och kyrklig samhällsordning för Uppland, vilken sedan i modifierad form infördes i områden som under 1300-talet annekterades i norr, det vill säga i Hälsingelandskapen och i ”Norra Botten”. Denna konstruktion är en i den långa raden av mer eller mindre snillrika försök att utgående från landskapslagarnas stadganden återskapa den administrativa strukturen i de svenska landskapen, särskilt i Uppland. Författaren utdömer fullständigt den rättshistoriska teori som styrte den tidigare forskningen i dess rekonstrueringsförsök av den territoriella indelningen i Uppland. Det stora felet har enligt Tegengren varit att tidigare försök utgått från att utröna hur landskapslagarnas bestämmelser rörande krigsledning omformades till skatteledning. Författarens uppfattning är att de termer i Upplandslagen vilka härrörde från ledungsväsendet inte har någonting att göra med ledungssystemet. Snarare användes de enbart som tekniska termer för helt nya företeelser och begrepp för vilka det fanns latinska benämningar men inte svenska. Av denna anledning var man nödsakad att ty sig till termer från ledungssystemet utan att det existerade någon som helst beröringspunkt mellan termen och dess ursprungliga betydelse. Sålunda ska det gamla begreppet *laga ledung* ha fått den nya betydelsen *skatt* och uttrycket *fyra skepp* kom att avse fyra nya skatte kategorier.

Enligt Tegengren skapades genom Upplandslagen en helt ny kyrklig och även en ny världslig, administrativ och judiciell förvaltningsorganisation för lagens giltighetsområde. Denna nya förvaltningsorganisation saknade varje samband med tidigare förvaltningsstrukturer, även om ett antal gamla termer kvarstod.

Den världsliga administrativa, kamerala och judiciella organisationsstrukturen var enligt Tegengren i huvuddrag följande. På den högsta nivån fanns *lagmansdömet* som skapades genom att de tidigare tre lagsagorna i Uppland sammanslogs till ett enda lagmansdöme som hade *länsherren*, det vill säga *lagmannen*, som styresman. Lagmansdömet var således lagmannens *län*, ett nytt begrepp lånat från kontinenten. Följande nivå i organisationsstrukturen var det nya *hundaret*, som styrdes av en *länsman*, varav benämningen *länsmanshundare*, som motsvarade häraden i Götalandskapen och inte hade något samband med de gamla kyrkliga hundarena om 120 hushåll. Dessa länsmanshundaren var 25 till antalet i Uppland. Varje nytt länsmanshundare bestod av 960 *markland*, varvid ett markland var den besuttenhetsenhet som hade att prestera en mark penningar i skatt till kronan. Varje länsmanshundare åter var enligt Tegengren indelat i åtta förvaltningsdistrikt, benämnda *ättingar*, som förestods av *ättingsmän*. En hundaresätting ska i denna förvaltningsstruktur ha bestått av 144 markland. Varje sådan ätting åter var indelad i *hamnor* bestående var och en av fyra markland. Skatteuppbörden i hamnan ålåg *hamnemannen/hamnemannen*.

Besuttenhetsenheten markland utgjorde den lägsta organisatoriska enheten i det i avhandlingen framlagda systemet som baserade sig på Upplandslagen. I denna konstruktion avsågs med ett markland en solskiftad jordegendom som odlades i tvåsåde, vanligtvis ett gårdsbruk med åtta spannländ i årligt utsäde och åtta spannländ i träda. I motsats till tidigare uppfattningar i forskningen ska bönderna enligt det nya systemet ha ansvarat för gårdens skatter individuellt, inte kollektivt.

Författaren kommer till slutsatsen att länsmanshundaret som i den teoretiska marklandsmodellen bestod av åtta ättingar, var och en om 144 markland, i verkligheten kunde variera något. Hon anser även att den skatt om en mark vilken enligt den konstruerade strukturen skulle utgå från ett markland betalades vart nionde år. Detta skulle ha inneburit att skatten per år var ett öre.

Den kyrkliga indelningen uniformerades enligt avhandlingen så att den skulle motsvara den profana administrativa förvaltningsstrukturen. Lagmansdömet motsvarades av *biskopsdömet* och lagmannen av biskopen. Länsmanshundaret åter motsvarades enligt Tegengren av "pastoratet" som alltså bestod av ett antal socknar med egen präst. Styresman för denna kyrkliga mellaninstans var *dekanen*, biskopens länsman. Redan Sigurd Rahmqvist har framhållit att *prosterierna (provinciae)*, pastoraten

hos Tegengren, var kyrkliga motsvarigheter till länsmanshundarena, häraderna, och att man försökte anpassa indelningen av stiftet till den världsliga hundaresindelningen samtidigt som ett flertal kyrksocknar ändå fördelades mellan olika hundaren i den världsliga indelningen.¹

Även socknarna, det vill säga de av 120 hushåll bestående gamla hundarena, skulle enligt avhandlingen omskapas så att de nya socknarna kom att motsvara de världsliga åttingarna om 144 markland, även om socknar med mindre antal markland var möjliga. Med stöd av ett par kyrkliga taxeringslängder från 1314 och 1343 kommer författaren till slutsatsen att Uppland vid den sistnämnda tidpunkten fullständigt övergått till marklandssystemet. I praktiken kom emellertid många socknar att behålla sin ursprungliga indelning, men oklart förblir emellertid om detta påstående även gällde hundaresättningarna, även om det hävdas att den världsliga och kyrkliga förvaltningens strukturer territoriellt sammanföll.

Upplandslagen gav enligt Tegengren den svenska kungen legal, av påven godkänd rätt att annektera områden som inte direkt lydde under riket. Omedelbart efter utfärdandet av lagen vidtogs av den världsliga och kyrkliga maktens företrädare åtgärder för att annektera Hälsingland inklusive Medelpad och Ångermanland och för att införa det av författaren konstruerade marklandssystemet i dessa landskap. Införlivandet av dessa nordliga, autonoma områden med riket hade enligt Tegengren redan inletts av Magnus Ladulås. Det skedde enligt utländskt mönster genom ett hypotetiskt edsförbund med stormännen i Hälsingelandskapen med syftet att bevara freden. Den egentliga annekteringen ägde däremot rum genast i början av 1300-talet i och med att Upplandslagens förvaltningssystem och marklandssystemet blivit införda redan 1316. Införandet av svensk världslig och kyrklig organisation i Hälsingelandskapen beskrivs enligt den uppländska modellen. Hälsingelandskapen kom enligt författaren att införlivas som underkuvade skattland i det svenska riket.

Även vid behandlingen av kolonisationen i ”Norra Botten” efter Nöteborgsfreden 1323 styrs framställningen på ett övergripande plan både av Webers begreppsapparat om den territoriella staten och den kanoniska rättens stipulationer om anslutningen av icke-kristna områden och av Robert Bartletts framställning av den tyska ostkolonisationen.

Presentationen av kolonisationen av områdena norr om Skellefteälven utgår från att kolonisationen styrdes av ärkebiskopen samt av ett antal uppländska stormän som engagerade sig i denna verksamhet på samma

---

1. Sigurd Rahmqvist, 'Härad och socken – världslig och kyrklig indelning i Uppland', *Bebyggelsehistorisk Tidskrift* 4 (1982), s. 94–95; *Det medeltida Sverige* 1:1–10 (Stockholm 1972–2014), kartorna över administrativ och judiciell indelning samt härads- och sockenbeskrivningarna.

sätt som kolonistörerna-entreprenörerna (*locatores*) i tyska *Ostsiedlung*. Denna av överheten styrda kolonisation ägde enligt Tegengren rum i en region som redan hade en fast bosättning av delvis finsk extraktion genom att kronans representanter uppmätte åkerarealer i markland åt kolonisterna/nybyggarna enligt Upplandslagens föreskrifter. Detta resonemang baserar sig på en uppgift om att kolonistörer låtit bygga bostäder åt nybyggarna. Denna ordning ska ha gällt för hela bosättningen mellan Skellefteå och Ule älvar. Kolonisationsfasen var enligt Tegengren avslutad 1335.

Enligt avhandlingen styrdes och reglerades kolonisationsförfarandet i "Norra Botten" i detalj av kronans representanter samt av världsliga och kyrkliga stormän som erhållit ärftlig äganderätt till ett antal älvdalar. Varje hushåll gjordes skattepliktigt genom uppmätning och tilldelning av den normerade mängden åkerjord i markland. Detsamma gällde enligt den här synen uppenbarligen även i erämarkerna, där det således inte var möjligt för kolonisterna att på eget initiativ anlägga nybyggen efter inhämtat tillstånd av kronans representant. Även där skulle platsen för nybygget anvisas av överheten och mätning av åkermarken förrättas. Detta hade inneburit att Hälsingelagens stadganden om möjlighet för nybyggare att på eget initiativ anlägga ett nybygge i utmarkerna och att avgränsa åt sig ett skogsområde omkring intagan enligt stöttingsmilproceduren upphävts för "Norra Bottens" vidkommande. Enligt författaren ser även bynamnen på förhållandevis unga nybyggen ut att ha getts av kronans representanter. Nybyggena gavs namn med odlarens namn som förled och ändelsen "-mark" som slutändelse. Också den strikt normerade sockenbildningen förutsatte enligt författaren planering som måste ha krävt ingående undersökningar både av bebyggelseomfattningen och av den odlade marken samt av befolkningens storlek.

Tegengren kommer till slutsatsen att den första skattläggningen av bebyggelsen i "Norra Botten", det vill säga regionen från Umeå i väster till Ule älv i öster, ägde rum mellan 1335 och 1340. En ny skattläggning verkställdes därefter både i Väster- och Österbotten under 1370-talet. Den senare skattläggningen berodde enligt Tegengren på att åkerbruket i "Norra Botten" bedrevs i form av ensådesbruk medan man vid markplaneringen infört det uppländska marklandet som baserade sig på tvåsåde. Hon karakteriserar tillämpningen av marklandssystemet i "Norra Botten" som en skrivbordsprodukt som inte motsvarade verkligheten, eftersom skattesystemet inte omfattade ensådesbruk som skattegrund. Enligt Tegengren kan existensen av ensådesbruket i "Norra Botten" ha upptäckts i samband med skattläggningen som genomfördes på 1370-talet. Det ska alltså enligt författaren ha förflutit flera årtionden innan kronans representanter varseblev skillnaderna i åkerbruksmetoderna i Uppland och "Norra Botten", trots utförda undersökningar och mätningar av åkerjorden.

Beskrivningen av hur beskattningen verkställdes i de båda skattläggningarna grundar sig på ett flertal hypoteser och antaganden. Framställningen är för skattläggningarnas vidkommande splittrad och delvis svår att tolka. Beskattningssystemet i Västerbotten skilde sig från det i Österbotten. Enligt Tegengren skattlades i Västerbotten de efter 1323 tillkomna gårdarna enligt marklandssystemet så att varje markland, det vill säga en fullsutten gård, betalade en mark i skatt. Däremot räknades enligt henne i Torneå och Piteå socknar på varje markland två rökenheter. Var och en av dessa rökenheter bestod av en gård (ett hushåll) som betalade $\frac{1}{2}$ mark i skatt och disponerade över hälften av marklandets åkerareal. Vardera socknen indelades enligt författaren i 30 markland. Med två skattepliktiga bönder (*nominati*) per ett helt markland, ska, enligt Tegengren, antalet hushåll, det vill säga rökar, i vardera socknen ha stigit till 60 redan vid den första skattläggningen. I motsats till detta anger emellertid utdraget av Eriks av Pommern skattebok 1413 antalet rökar i båda socknarna till endast 30 rökar. I Österbotten utformades beskattningen däremot så att ett västerbottniskt markland motsvarades av två kamerala rökar 1340. Varje rök bestod av en *nominatus* (ett hushåll) som presterade $\frac{1}{2}$ mark penningar i skatt.

Den av Tegengren till 1370-talet postulerade skattläggningen i ”Norra Botten” ägde enligt henne rum på olika sätt i Västerbotten och i Österbotten. I det förstnämnda området marklandsindelade socknar delade man varje marklandstaxerad gård i två gårdar, vardera om ett pundland och med en skattebördä om 1 mark. I Torneå och Piteå kom varje rökenhet att bestå av två *nominati* (hushåll), vilket medförde att i dessa socknar nådde antalet hushåll upp till den av författaren postulerade fulltalighetsnormen om 120 hushåll. Enligt Tegengrens modell verkställdes beskattningen i Österbotten på 1370-talet så att en rök kom att bestå av två hushåll även där. Båda hushållen presterade $\frac{1}{2}$ mark penningar i skatt och för en rök betalades alltså 1 mark i skatt. Såsom beskattningsförhållandena presenteras i undersökningen ska skattetungan ha fördubblats i ”Norra Botten” genom den postulerade nya skattläggningen på 1370-talet. Enligt författaren innebar den senare skattereformen att alla vid skattläggningen existerande gårdar (markland) delades på två gårdar också rent fysiskt. Antalet gårdar i Väster- och Österbotten ska sålunda uppenbarligen omedelbart ha fördubblats efter skattläggningen.

Beskrivningen av de österbottniska rökarna är motsägelsefull. Å ena sidan ska den österbottniska skatteenheten rök under senmedeltiden och 1413 ha bestått av två *nominati* (hushåll), som var och en presterade $\frac{1}{2}$ mark penningar. Å andra sidan anförs att rökenheten i Österbotten 1413 var liktydig med en gård om fyra bönder (*nominati*), och att var och en av dessa bönder presterade $1\frac{1}{4}$ mark i Åbomynt (1 mark i Stockholmsmynt) i skatt. Tegengren opererar synbarligen med två olika gårdbegrepp 1413.

Den ovan nämnda rökenheten om fyra *nominati* 1413 ger författaren benämningen gård. Hon använder emellertid även samma benämning gård för fyra rökar bestående av sammanlagt åtta hushåll (*nominati*), vilket ger två hushåll för varje rök.

För Hälsinglands del räknar Tegengren med att marklandsskatten om 1, respektive 2 mark per *nominatus* (bondehushåll), vilken enligt henne påfördes allmogen 1316 och på 1370-talet, uppbars under perioder av åtta år. Den enskilda bondens årliga skattebörd skulle därmed ha uppgått till endast 1 respektive 2 öre i Stockholmsmynt per år. Som jämförelse kan nämnas att drängarna i Kemi och Saloinen i Österbotten årligen betalade 1 öre i kyrklig avgift. För Österbottens del verkar Tegengren däremot inte räkna med att skatten om 5 mark i Åbomynt per rökenhet 1413 skulle ha fördelats på åtta år. Uppgifter om skatteuppbörden på 1500-talet talar inte heller för detta. Kronan skulle därmed årligen ha fått 5 mark i Åbomynt per rök. Om man räknar med att det på en rökenhet gick 2 eller 3 bondehushåll (gårdar) i Österbotten, skulle den årliga skattebördan per bondehushåll ha uppgått till 2 ½ mark (20 öre), alternativt 1 ⅓ mark (13 ⅓ öre) i Åbomynt. Dessa skattebelopp skulle ha motsvarat 16 respektive 10 ⅔ öre i Stockholmsmynt. En så stor skillnad i skattebördans storlek i Hälsingland och Österbotten verkar ytterst osannolik.

Den framlagda tolkningen av bebyggelseutvecklingen och skattläggningarnas styrande inverkan på den målar upp en bild där allting i detalj styrdes av myndigheterna och kolonisateurerna, två delvis överlappande aktörsgrupper, och där befolkningens rörelsefrihet var klen. Enligt Tegengren var skatte- och befolkningstalen i de olika landsdelarna Hälsingland, Västerbotten och Österbotten antalsmässigt jämförbara under perioden 1300–1550, eftersom den svenska skatteförvaltningen var en effektiv institution redan under senmedeltiden. Dessutom var marklandsindelingen ett fungerande system för att åstadkomma likformighet i bebyggelsen och beskattningen av områden med olika förutsättningar. Det är en uppfattning som antyder att bebyggelse och befolkning befann sig i överhetens prokrustesbädd.

Enligt författaren hade kronan under den undersökta perioden ägande- och beskattningsrätt till jorden i "Norra Botten", det vill säga de svenska kungarnas forna skattland i Norrland och Finland. En sådan formulering tyder på att Tegengren anser att kronan fram till förra hälften av 1500-talet betraktade jorden i "Norra Botten", såväl väster som öster om Bottenviken, som kronojord. Detta står i ett motsatsförhållande till andra formuleringar i avhandlingen, enligt vilka bönderna i de här regionerna hade äganderätt vid mitten av 1500-talet och därmed var skattebönder, inte kronobönder. Användandet av termen avrad för de prestationer som ålagts bönderna i "Norra Botten" under medeltiden stärker emellertid bilden av att författaren

uppfattat all jordegendom i ”Norra Botten” som kronojord, möjligen så att bonden hade ärftlig besittningsrätt enligt läran om den delade jordäganderätten, medan kronan förblev den egentliga ägaren till jorden.

Tegengren framhåller dessutom upprepade gånger att koloniseringen av ”Norra Botten” ägde rum enligt de metoder som lokatorerna tillämpade söder om Östersjön samt konstaterar att de nyblivna bönderna fick arvsrätt till sin del av byn och började betala avrad till markägaren efter frihetsåren. Hon hävdar att det tillvägagångssätt som praktiserades söder om Östersjön inom ramen för den tyska nykoloniseringen är direkt jämförbart med stadgorna för nyodling vid koloniseringen av ”Norra Botten”. Av framställningen framgår emellertid inte hur *ius teutonicum*, som sammanfattade både lokatorernas och nybyggarnas rättigheter och skyldigheter, skulle ha tillämpats i ”Norra Botten”. Enligt detta rättssystem erhöll kolonisten/nybyggaren personlig frihet men endast ärftlig besittningsrätt (*Erbleihe*) till sitt gårdsbruk, medan jordöverlåtaren behöll den verkliga äganderätten.² Det var således fråga om delad äganderätt till jorden, vilket Hälsingelagen emellertid inte känner till. Däremot ingick redan i västgötagstiftningen stadganden som innebar delad besittningsrätt till jord genom bestämmelserna om åbons rätt till allmänningjord. Liknande stadganden om allmänningjord blev även intagna i landslagen.³ Man hade förväntat sig att författaren mera i detalj analyserat under hurudana villkor bönderna fick inneha sina gårdsbruk i ”Norra Botten”. Birkarlarnas situation berörs i korthet, men den övriga gamla sedentära bosättnings situation och besittningsvillkor förbigås. I fråga om områdena öster om Bottniska viken finns det emellertid inga belägg för att bönderna skulle

-
2. Tegengren hävdar att kolonisterna efter en tid av skattefrihet fick ägorätt till sin jord mot att betala skatt samtidigt som hon konstaterar att bönderna efter skattefriheten började betala avrad till markägaren. Dessa påståenden är motstridiga. Med skatt avses vanligen prestationer som staten kräver av undersåtarna/medborgarna, medan avrad avser jordlega (arrende) till jordägaren. Inom *ius teutonicum* fick kolonisterna emellertid inte någon full äganderätt (*prorietas, possessio*) till det uppodlade gårdsbruket utan endast ärftlig besittningsrätt (*Erbleihe, Erbziusrecht, emphyteusis*; enligt senare rättsteori *dominium utile*) och betalade Zins (”avrad”) till överlåtaren av jorden (*Landesherr, Grundherr*), som sålunda behöll den egentliga äganderätten (*Obereigentum, dominium directum*) i egenskap av verklig ägare (*possessor*). Äganderätten var således delad på två händer.
  3. I västgötagstiftningen ingår en *emphyteusis*-liknande besittningsrätt för åbor på allmänning. Denna besittningsrätt betraktades som lösegendom och detta gällde även för landslagen som synbarligen påverkats i detta avseende av västgötarätten. Jan Eric Almquist anser att bestämmelserna i landskapsrätten härrörde ur ett kyrkligt inflytande, eftersom *emphyteusis*-begreppet även fanns i kanonisk rätt, inte endast i romersk rätt. Jan Eric Almquist, *Om ärftlig besittningsrätt till jord före det sjuttonde seklets slut* (Uppsala 1929), s. 77–84; Gerhard Hafström, ’Häradsallmänning’ *KLNM* 7, sp. 250–251.

ha haft en sådan ofri ställning som författaren verkar anse att bönderna hade i Västerbotten.⁴

I avhandlingen ges stort utrymme åt behandlingen av förhållandena i Österbotten. Författaren tar ställning till frågan om kontinuitet eller diskontinuitet i bosättningen i Sydösterbotten från järnålder till medeltid och ansluter sig entydigt till uppfattningen om svensk bebyggelsekontinuitet. Enligt henne finns en officiell syn i Finland om att finlandssvenskarnas ursprung bygger på kolonisationsteorin, men hon anger inte vilka som upprätthåller eller dikterar den officiella synen. Den finländska forskningen rörande denna problematik avfärdas genom att konstatera att all nyare svensk forskning visar att bebyggelse och odling fanns i Bottenviksområdet långt före 1323 och att ett kontinuitetsbrott under den sena järnåldern inte kan beläggas. Likaså hävdar hon upprepade gånger att det inom finländsk forskning allt fortfarande skulle anses att antalet rökar, det vill säga skatteenheter som omtalas bland annat i Österbotten 1413, angav antalet gårdar i landskapet vid denna tidpunkt.⁵ Denna tolkning av det medeltida rökbegreppet i Egentliga Finland, Satakunda och Österbotten har emellertid inte haft stöd i finländsk forskning under de senaste årtiondena.⁶

-
4. Detta kan illustreras med bynamnen. Om överheten dikterat eller ens styrt namngivningen av de nyanlagda bosättningar vilka, såsom Jouko Vahtola visat (se not 8), under senare hälften av 1300-talet och 1400-talet kommit till i kustområdet öster om Bottenviken, borde där finnas talrika bynamn med ett personnamn som förled och ”-mark” som efterled, men så är inte fallet. Myndigheterna i ”Norra Botten” borde även ha sett till att även byarna öster om Torne älv fick svenskspråkiga namn, eftersom det hade underlättat upprättandet av de årliga skatregister som författaren hävdar att fördes kontinuerligt redan fr.o.m. andra hälften av 1300-talet. Namngivningen av både svensk- och finskspråkiga byar i Österbotten har skett enligt helt andra principer.
  5. Av någon anledning ger Tegengren en fullständigt vilseledande bild av recensentens inställning till ”rökproblemet” och hävdar att han är den främsta förespråkaren för uppfattningen att en rök i början av 1400-talet var liktydig med ett gårdsbruk. Detta stämmer inte. Recensenten har i alla sammanhang hävdad, i anslutning till Pentti Renvall, att ”röken” i Egentliga Finland och Satakunda var en kameral konstruktion som tillkom i början av 1400-talet genom att skatteenheterna krok och bol omvandlades till rökar. Dessutom behandlar recensentens avhandling inte alls förhållandena i Österbotten utan endast tre socknar i Egentliga Finland. I fråga om den österbottniska röken har recensenten framfört tanken att den på samma sätt som rökarna i Egentliga Finland och Satakunda var en kameral konstruktion tillkommen i början av 1400-talet och inte motsvarade ett hemman. Eljas Orrman, *Bebyggelsen i Pargas, Sankt Märten och Vemo socknar i Egentliga Finland under senmedeltiden och 1500-talet*, Historiallisia tutkimuksia 131 (Vammala 1986), s. 32–36; idem, ’Om enheterna rök och krok i Finland under medeltiden’, *Historisk Tidskrift för Finland* 1977, s. 347–348.
  6. Olavi Junnila, ’Eräkaudesta isonvihan loppuun’, *Järvisuodun historia* 1 (Vaasa 1983), s. 282; Jouko Vahtola, ’Kansojen moninaisuus’, *Tornionjokilaakson historia* 1 (Haaparanta 1991), s. 185–186 [finns även på svenska]; idem, ’Keminjoensuun asutuksen synty ja kehitys vuoteen 1600’, *Keminmaan historia* (Jyväskylä 1997), s. 60; Kurt Jern,

En av Tegengrens huvudteser i fråga om bebyggelsen i Österbotten är avsaknaden av bebyggelse- och befolkningstillväxt i området under senmedeltiden. Det baserar hon på sina konstruerade relationer mellan rökar och fullsuttna gårdar (hushåll). Som tidigare framgått skulle det för Österbottens vidkommande vid skattdäggningen på 1370-talet ha föreskrivits två hushåll på en rök, medan det 1413 gick två eller fyra hushåll på en rök. Enligt skatteboken från 1413 fanns det i Österbotten (utan Närpes) 460 rökenheter (inte 440 som hos Tegengren), och enligt författaren skulle de 440 rökenheterna allt fortfarande av de finländska forskarna betraktas som antalet gårdsbruk i Österbotten (utan Närpes) 1413. På basis av förhållandet fyra hushåll per rök, vilket används i tabellerna, skulle det enligt Tegengren ha funnits 1 800 hushåll i Österbotten 1413. Hennes beräkningar för 1531 ger cirka 2 300 hushåll (*nominati*). På 1540-talet uppgick antalet gårdsbruk i Österbotten emellertid till närmare 3 300 (drygt 3 000 utan Närpes).⁷ Tegengren känner inte heller till eller har lämnat obeaktad en finländsk undersökning, där antalet gårdar, det vill säga bondehushåll, i Österbotten vid mitten av 1300-talet beräknats till 1 000–1 300, alltså till märkbart över det dubbla antalet rökar 1413.⁸ För de taxeringsmodeller som enligt Tegengren verkställdes vid skattdäggningar cirka 1340 och på 1370-talet presenteras för Österbottens del ingen konkret evidens. I stället är det fråga om en konstruktion som huvudsakligen bygger på hypotetiska antaganden och jämförelser mellan hypotetiskt framräknade skatteenheter för senare hälften av 1300-talet, vilka sedan jämförs med uppgifter i skatteundervisningar från Gustav Vasas tid. Även om man ställer sig tvivlande till Tegengrens taxeringsmodeller, innebär det inte att man skulle påstå att en rökenhet i Österbotten 1413 var liktydig med ett hushåll.

Tvårt emot vad som hävdas i avhandlingen visar lokalhistoriska undersökningar att norra Österbottens kusttrakter under senmedeltiden fått ett betydande befolkningstillskott genom inströmning av nybyggare. Jouko Vahtola har visat att kustområdet kring Torne älvs mynning samt stränderna längs älvens nedre lopp fick sin sedentära bosättning på 1300- och 1400-talen, huvudsakligen från Egentliga Finland och Nedre Satakunda. Detsamma gäller för älvmyningarna och kusten söderut ända till Limingo.

---

⁷Förvaltning, beskattning och befolkningsutveckling i svenska Österbotten före 1809', *Svenska Österbottens historia* 1 (Vasa 1977), s. 182–185.

7. Jern, 'Förvaltning, beskattning och befolkningsutveckling', s. 186; Luukko, *Etelä-Pohjanmaan historia* II, s. 254; idem, *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia* II (Oulu 1954), s. 358–359.

8. Eljas Orrman, 'Ett försök att beräkna bebyggelsens omfattning vid utgången av högmedeltiden', *Innsikt och utsyn. Festskrift till Jørn Sandnes*, Skriftserie fra Historisk institutt 12 (Trondheim 1996), s. 137–140.

Längs denna kuststräcka om drygt 150 km är gårdarna tillhörande den äldsta bosättningen belägna på sådana platser som i dag ligger något ovanför fem meters höjdkurva över den nuvarande havsytan. Kustlinjen löpte i mitten av 1300-talet vid denna fem meters höjdkurva. Enligt Vahtolas slutsats upplevde denna kustregion en kraftig inflyttning av nybyggare främst från Egentliga Finland och Nedre Satakunda under senare hälften av 1300-talet och 1400-talet, även om inflyttningen söderifrån hade kommit i gång redan något tidigare. Denna inflyttning kan även förklara varför Åbobiskopen fick sina krav rörande stiftsgränsen i norr accepterade av Bo Jonsson, eftersom de kristna invandrarna hade sina hemorter i församlingar som tillhörde Åbostiftet. Dessutom visar vissa variationer i den kyrkliga beskattningen för Sydösterbotten, att inflyttning till Kyro socken (nuvarande Storkyro) och angränsande finskspråkiga trakter skedde från Övre Satakunda och Tavastland, åtminstone från och med slutet av 1200-talet, även om denna invandring hade börjat redan tidigare.⁹

En av Tegengrens teser är att de västra delarna av ”Norra Botten”, det vill säga socknarna från Umeå i söder till Torneå i norr, lösgjordes från Hälsingland 1340, lades under den finska förvaltningen som en del av Åbo län och styrdes från Kumo gård i Satakunda. Som stöd för denna tes anförs endast att kung Erik Magnusson, som vid riksdelningen 1357 tilldelats de finska territorierna medan fadern Magnus Eriksson fått Hälsingland, utfärdade ett brev 1358 rörande friheter för birkarlarna, vilka var bosatta i Tornedalen och väster därom. Handlingen rörande riksdelningen 1357 meddelar emellertid bland annat att Erik fick ”alla finska områden, nämligen hela Åbo stift”.¹⁰ Författaren hävdar även att kung Albrekt 1367

-
9. Jouko Vahtola, 'Kansojen moninaisuus', s. 189–200, 210–211 [finns även på svenska]; idem, 'Keminjoensuun asutuksen synty ja kehitys vuoteen 1600', s. 61; idem, 'Oulujokilaakson historia keskiajalta 1860-luvulle', *Oulujokilaakson historia kivikaudesta vuoteen 1865* (Oulu 1991), s. 105–106; idem, Pohjois-Pohjanmaan rannikon asutuksen synty', *Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.–16.6.1991* (Rovaniemi 1992), s. 613–620; Kauko Pirinen, *Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota*, Historiallisia tutkimuksia 55 (Helsinki 1962), s. 167, 171.
10. När riket delades fick Erik Magnusson såsom handlingen rörande delningen uttrycker det bl.a. "[...] *omnes terras Osterlandiarum, videlicet totam diocesin Aboensem, [...]*", medan bland faderns besittningar fanns Hälsingland, "*Helsingiam*" (DS 5730). Av någon anledning hänvisar författaren inte till denna handling. Denna formulering i riksdelningsdokumentet av Eriks besittningar utesluter möjligheten att områdena väster om Bottenviken skulle ha tillfallit Erik, eftersom Åbobiskopen i inget skede rest anspråk på områden väster om Kaakama älv. Dessutom tillstod Åbobiskopen Hemming när han vid mitten av 1340-talet utförde kyrkliga förrättningar i Torneå att han agerat i ärkebiskopens namn. Av den handling, där dessa tilldragelser relateras, framgår även att fogden i Hälsingland vid denna gränsbesiktning deltog i den förrättning där ärkebiskopens representanter förnyade gränsen mellan hälsingar och finländare "[...] *renouarunt*

besökte Vörå och att anläggandet av Korsholms fästning bör förläggas till 1360-talet. Uppfattningen att kungen besökte Österbotten 1367, vilken omfattades av bland andra Jalmari Jaakkola och hans elever, har visats vara felaktigt och accepteras inte längre av seriös historieforskning.¹¹ Korsholms fästning anses ha tillkommit först under Bo Jonssons tid som faktisk styresman över Finland 1371–1386.¹²

Behandlings- och argumenteringssättet i avhandlingen hör till de mindre vanliga i svenska doktorsavhandlingar. Å ena sidan är påståendena anmärkningsvärt vaga och lämnar utrymme för olika tolkningar. Å andra sidan innehåller arbetet inte sällan kategoriska påståenden som är bristfälligt underbyggda. Argumenteringen bygger i helt avgörande grad på hypoteser och deduktiva slutsatser som sedan anses bevisade och på vilka det sedan är möjligt att bygga nya antaganden, inte sällan i flera led. De innebär författarens ger ett antal begrepp är oklara eller mångtydiga. Skillnaden mellan begreppen skatt och avrad verkar inte alltid upprätthållas. Det framgår inte heller vilken innebörd begreppet (jord)ränta ges i avhandlingen, eftersom detta begrepp kunde användas om både kronoskatter och avrad till jordägaren, vanligen frälsemän och kyrkliga institutioner. I framställningen förblir innebörden av begreppen börsjord och dess motsats särjord något oklar. Begreppet börsjord, som författaren använder, var synonymt med begreppet arvejord. Med arvejord avses sådan jordegendom som gått i arv inom släkten och som inte fick säljas utom släkten utan att först ha hembjudits till säljarens släktingar, vilka hade rätt att inlösa egendomen. Tegengren räknar emellertid till börsjorden även all jord som kommit i kyrkliga institutioners ägo. Motsatsen till arvejord var avlingejord, som fritt kunde avyttras av ägaren. Fastigheter, som var avlingejord var marklandstaxerade på enahanda grunder som arvejord. Avlingejord kan således inte vara synonymt

---

prefatos limites, vocatos raamerke, qui inter Helsingenses et Finlandenses in quadam insula sita in Vlaa appositi dinoscuntur.” REA 230; jfr t.ex. Jarl Gallén, *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns* (Helsingfors 1968), s. 132–134, och Birgitta Fritz, *Hus, land och län II*, Stockholm Studies in History 18 (Stockholm 1973), s. 147.

11. Att kung Albrekt skulle ha besökt Vörå 1367 har av Kauko Pirinen övertygande visats vara felaktigt och Pirinens uppfattning har därefter godtagits av bl.a. Jarl Gallén och Seppo Suvanto, medan Jalmari Jaakkola och Armas Luukko stöder uppfattningen om kungens Vöråbesök. Kauko Pirinen, 'Albrekt Mecklenburgilaisen ajoilta. Erään kuninkaankirjeen analysointia', *Historiallinen Aikakauskirja* 1940; idem, 'Från konung Albrekts tider', *Det förgyllda stamträdet. Finska historiska uppsatser valda av Pentti Renvall* (Stockholm 1964); Jarl Gallén, *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*, s. 135 not 37; Seppo Suvanto, *Satakunnan historia III* (s.l. 1973), s. 331–334; Jalmari Jaakkola, *Suomen sydänkeskiaika*, Suomen historia III (Porvoo 1944), s. 262–264, 324–326; Armas Luukko, *Etelä-Pohjanmaan historia II* (Helsinki 1950), s. 151–154.
12. Birgitta Fritz, *Hus, land och län II*, s. 143.

med sårjord, som enligt författaren inte inräknades i den jordegendom som blivit marklandstaxerad. Antagligen avser författaren med sårjord urfjäll och liknande ägor.

Bevisföringen till stöd för de i hög grad på hypotetiska slutsatser grundade förvaltnings- och beskattningsstrukturerna sker huvudsakligen genom kvantitativ analys av skatteenheter eller hypotetiskt framräknade skatteenheter och är inte oproblematiske. Ofta kunde analysen av det presenterade siffermaterialet ha varit grundligare för att vara övertygande. Detta gäller även en av Tegengrens huvudteser, tillkomsten av (hundares)ättingen bestående av 144 markland. Målet med den uppländska förvaltningsreformen efter Upplandslagens tillkomst var enligt författaren att ättingarna efter slutförd reform skulle sammanfalla territoriellt med den kyrkliga socknen. Som ett exempel anförs Vendels socken/ätting, där marklandsindelningen ska ha genomförts tidigt. Summan av den redovisade markgäldsskatten för Vendels ätting/socken 1312 var exakt förväntade 144 mark penningar, vilket entydigt skulle bevisa att man i Vendel övergått till det postulerade marklandssystemet redan ifrågavarande år. För denna sockens vidkommande finns det emellertid undantagsvis uppgifter om antalet skattebetalare och vad var och en betalade. I undersökningen meddelas antalet skattebetalare i de olika kategorierna och den redovisade summan 144 mark anges. Om man emellertid analyserar siffrorna noggrannare blir bilden något annorlunda och mer komplicerad.¹³

-
13. Författaren anför skattebetalarnas antal i de olika skatteklasserna för markgälden: 96 som betalade 1 mark, 27 som betalade 6 öre, 38 som betalade 4 öre, samt 44 (42) som erlade 2 öre. De sistnämnda saknade hemort och var således obesuttna. Vidare konstaterar hon att den för Vendel redovisade totalsumman var 144 mark penningar. Siffermaterial för markgälden från Vendel socken har publicerats av projektet "Det medeltida Sverige", vilket möjliggör en djupare analys. Antalet skattebetalare i de tre förstnämnda skatteklasserna (8 öre–4 öre) uppgick till sammanlagt 161 stycken och utgjordes av dem som innehade skatte-, frälse- och kyrkohemman. En skattebetalare (eventuellt ytterligare tre) resterade med skatten. Dessutom fanns i socknen nio kronolandbor som inte betalade markgäld och enligt Tegengren synbarligen inte heller borde ha utgjort markgäld (jfr s. 77, 97). De 161 skattebetalarna betalade emellertid endast 135 mark 2 öre i markgäld. För att komma upp till 144 mark behövdes de 42 (44) obesuttnas markgäld om 2 öre per person, d.v.s. 10,5 mk; då stiger det uppburna beloppet till sammanlagt 145 mark 6 öre. Om emellertid markgälden av 1 mark utgjordes för 1 markland, 6 öre för $\frac{3}{4}$ markland och 4 öre för $\frac{1}{2}$ markland, får man sammanlagt blott 135 $\frac{3}{4}$ markland, och när de resterande hemmanen medtas, blir summan 136 $\frac{1}{2}$ markland (138 $\frac{3}{4}$ markland). I avhandlingen har de skattebetalare som resterade med markgälden lämnats obeaktade. Till antalet 144 markland når man i Vendel endast om även de nio kronohemmanen tas med i beräkningarna, men såsom nämnts, tycks författaren utesluta just dem från marklanden i hundaresättingarna/socknarna (s. 77). Rune Janson, Sigurd Rahmqvist, Lars-Olof Skoglund, *Det medeltida Sverige* 1:4, Uppland: Tiundaland: Tierp, Väla, Vendel, Oland och Näringhundra (Stockholm 1974) s. 141–143.

Beskrivningarna av hur förvaltningsreformen ägde rum i Vendels socken/hundaresättning samt av förbindelsen mellan Vendels kyrka och Örby sätesgård är inte heller oproblematiske. Författaren hävdar att tillkomsten av Vendels kyrka hänger samman med tillkomsten av Örby gård, som ligger på sju kilometers avstånd från kyrkan, och att förvaltningen av Vendels hundare skulle ha förlagts dit. Olle Ferm och Sigurd Rahmqvist har emellertid visat att kyrkan i Vendel låg mitt i ett stort godscomplex av frälsejord, där även den ursprungliga huvudgården låg i slutet av 1200-talet och i början av 1300-talet. Huvudgården flyttades senare till det ur försvarssynpunkt lämpligare Örby, som första gången omtalas som sätesgård tillhörande högrälset på 1350-talet. Den ursprungliga huvudgårdens ägor delades upp på prästgården och olika mindre enheter. Dessutom har Rahmqvist i en detaljstudie kunnat visa att det var vanligt att hundaresättningen och socknen inte sammanföll territoriellt.¹⁴

Även avhandlingens tabeller är problematiske, eftersom de inte alltid är lätta att tolka. Förkortningarna i tabellerna förklaras i regel inte och källuppgifterna för det i tabellerna presenterade siffermaterialet meddelas inte heller. I en del av tabellerna stämmer siffermaterialet inte överens med siffrorna i andra tabeller. I tabell 10 åskådliggörs förekomsten av "storfamiljer" i Västerbotten. Tabellen innehåller en kolumn för andelen söner, bågar och bröder i procent av *nominati* i bågaskattelängden 1539. Procenttalen har emellertid inte räknats av det sockenvisa antalet *nominati* i kolumn 1 i tabellen utan av det bågamantal 1539 som finns i kolumn 2 i tabell 15. De båda bågamantalstalen från 1539 skiljer sig emellertid i hög grad från varandra.

I fråga om skattesänkningen på 1430-talet meddelar författaren en gång att skatten sänktes med 7/15 vilket är en sänkning om 46,66 procent. I övriga sammanhang anför sänkningen emellertid ha varit antingen 53 procent eller 55,6 procent, alltså 8/15. Någon förklaring ges inte till denna betydande sänkning och de motstridiga uppgifterna om dess storlek. Sänkningen var de facto 7/15 och den genomfördes i två etapper. År 1435 beviljades allmogen i hela riket en skattesänkning om 1/3, och följande år kunde finländarna utverka åt sig ytterligare en sänkning om 1/5 som alltså verkställdes från den året förut nedsatta skatten. Dessa skattesänkningar verkställdes även i Norrbotten, som hörde till Korsholms län och sålunda räknades till Finland.¹⁵

---

14. Olle Ferm och Sigurd Rahmqvist, 'Stormannakyrkor i Uppland under äldre medeltid', *Studier i äldre historia tillägnade Herman Schüek 5/4 1985* (Stockholm 1985), s. 77–80; Sigurd Rahmqvist, 'Härad och socken – världslig och kyrklig indelning i Uppland', s. 89–93.

15. Väinö Voionmaa, *Suomalaisia keskiajan tutkimuksia* (Porvoo 1912), s. 36; Jern, 'För-

Avhandlingen har även formella brister. Hänvisningarna i noterna till tidigare forskning, med undantag av de forskare som Tegengren polemiserar emot, är i det knappaste laget. Sålunda framgår det sällan entydigt vilka slutsatser som är författarens egna och vilka som tidigare har framlagts av andra. Hänvisningarna i noterna till de finska källpublikationerna har berett författaren svårigheter. Den hos Tegengren vanliga hänvisningen till handlingar rörande Finland är FMU (Finlands medeltidurkunder) jämte nummer. Detta gäller även sådana handlingar som ingår i Registrum Ecclesiae Aboensis (REA) och intagits i FMU endast som regist. Eftersom avhandlingen saknar förkortningslista, får läsaren inte veta vad förkortningen FMU betyder, då denna källpublikation inte förekommer i källförteckningen. Där finns endast de elektroniska databaserna Diplomatarium Fennicum och Svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev (SDHK). Inte heller får läsaren veta att förkortningen DS betyder Diplomatarium Svecanum och SBL Svenskt biografiskt lexikon. Noterna innehåller dessutom hänvisningar till verk som inte förekommer i litteraturförteckningen.

I litteraturförteckningen saknas verk som man skulle förvänta sig att finna där. Författaren framför kategoriska uttalanden om tiondebeskattningens införande i de svenska stiftet, men bland litteraturen saknas Ivar Nylanders centrala verk *Das kirchliche Benefizialwesen Schwedens während des Mittelalters* (Lund 1953). Inte heller finner man kontinental kyrklig rättshistorisk litteratur. I litteraturförteckningen förekommer endast en finskspråkig publikation av perifer betydelse. Det är förvånande att det i Sverige tycks vara möjligt att skriva en doktorsavhandling som i stor utsträckning behandlar förhållanden i en finsk region utan att över huvudtaget beakta finskspråkig forskning. Att konsultera några svenskspråkiga översiktsverk råder inte bot på en sådan brist. ”*Fennica sunt, non leguntur*”, för att travestera ett känt medeltida konstaterande.

Tegengren har i sin avhandling konstruerat en komplicerad administrativ och kameral organisationsstruktur, som för tankarna till ett gotiskt katedralbygge. I sin konsekvens imponerar den och lämnar inte så få förvaltningsreformer från det tjugonde seklet i skuggan. Det blir emellertid en uppgift för den kommande forskningen att utröna i vilken utsträckning denna skapelse har existerat i verkligheten.

Eljas Orrman

---

valtning, beskattning och befolkningsutveckling’, s. 128–129; Orrman, ’Ett försök att beräkna bebyggelsens omfattning i Finland’, s. 142 noterna 26 och 30.